

A vallásnéprajz új teresedései

New spatialities in the ethnology of religion

A. GERGELY ANDRÁS

Magyarországon erős vallásnéprajzi és vallásantropológiai műhelyek jöttek létre az elmúlt egy-két évtizedben: a Pázmány Péter Tudományegyetemen túl, Debrecen, Szeged, Pécs, Kolozsvár egyetemei mellett az ELTE, de még a Néprajzi Múzeum is ontja a kiadványokat. Vallások, határok, politikai és szakrális közösségek korszakos együttélését, egymást átható természetrajzát követi nyomon az a két, elegánsan visszafogott kötet, melyet az Akadémiai Kiadó és a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár dobott piacra nemrégiben, mindkettőt Barna Gábor szerkesztésében (Barna 2011, 2012). Együttes ismertetésükre nemcsak a tanulmánykötetek küllemének, címének és tartalmának számos kérdésköre készlet, de maga az etnográfiai megközelítés strukturalista dimenziója, empirikus talajra épített analitikus konstrukciója, etnogeográfiai és etnokartográfiai nívója, *megismeréstudományi* értelmű szándékoltása is.

Barna Gábor bevezető értelmezési kerete a távolságtartó kartografizálás és az empirikus vallásosságkutatás közötti térben helyezi el az első kötetet (Barna 2011, 176.), melyben a kutatók a lokalitásproblémák térségiségét, valamint a határok és határtalanságok interferenciáit kezelik olyképpen, hogy abban a terjedő vallásosság és a foszlásnak indult közösségek, az alternativitás és a fölszabadulásteológiák énképe, a vallásosság vágyott menedéke tárgyiasult mivoltában kerül szinkronba a dokumentálható, a kortárs etnográfiai térképészet eszközével leképezhető struktúrakutatással. A vallási kötődés és a lelkiismereti szabadságérzékelés együttese így éppen a komplex, esettanulmányi hitelességgel megragadott, de strukturált adatbázisok áttekintésére épülő feltárással ad lehetőséget; nemcsak kiteljesítve a meglévő forrásanyagot, de újabb vizsgálatok készítőjeként és formalizált alapjaként is. E válogatás, amely a hazai vallási és világi közösségek együttélésének, belső átmeneteinek, „rendszerváltozásának” térbeli mintázatait is gazdag példaanyaggal szemlélteti, kétnyelvű tanulmánykötetként látott napvilágot, s a 2006-ban alapított szegedi kutatócsoport térségünkre fókuszáló vizsgálódásait mutatja be az új vallási mozgalmak és a társadalmi válaszkeresések megújuló dimenzióinak, földrajzi és virtuális valóságainak tájairól, a folytonosság és megszakítottság közötti territóriumról, valamint arról a korszakfüggő átalakulásról, amely társadalmi tempók változásait, az elvallástalanodás trendjeinek jelenlétét, a kötődések kialakulását-lazulását, új kulturális határvonalak éledését, kölcsön-

hatásait láttatja. Mentális térképrajzi leírásként is beválna e keretezés, szociál-geográfiai értelemben viszont sodróan gazdagon mutatja mindeme változások mentális rajzolatát, a hitek és felekezetek, rítusok és konvenciók, a „vallási piacokon” megjelenő új mozgalmak kínálatát, kulturális lenyomatait, párhuzamosan a tradíciók levetkőzésével, a helyi hitek térbeliségben „elemelkedő” trendű migrációjával, a politikai ideológiák és eszmeképzetek által mindegyre áthatott népcsoportok deszakralizációs élményanyagával. Valóban, vallások és vallástalanodások trendjei, határformálódások és marginalizálódások, kölcsönösségek és elkülönülések, hatások és ellenállások új térképei rajzolódnak ki ezekből az írásokból, amelyek még futólagos ismertetése is meghaladná a recenzens merészségét. De a kölcsönhatások kedvéért, a szakrális tér olvasatainak kísérletei okán fontos rámutatni: a szövegek nemcsak új térbeli-társadalmi dimenziókat rajzolnak meg folthatásként, hanem szinte szakrális régiókat vetítenek a szociális térbe, mentális beállítódások mindennapi szakralitásban megjelenő változatainak követését kínálják. E kontextusban talán nem mindegy, hogy a kutatók a társas valóság szerkezeti elemeit, kognitív modelljeit, tudattalan aspektusait vagy politikai és morális környezetfüggőségét értelmezik-e. A kötet hét tanulmányának nyolc szerzője e tekintetben is – miként a pertraktált terület korszakos, földrajzi vagy felekezeti közösségi szemlélése közben – óhatatlanul egy korszak vagy inkább temporális fázis mentális természetrajzát kínálja, modellek és minták, valóságértelmezések és narratívák mentén csoportosítva a kiválasztott részkérdéseket. A térbeliség, a földrajzi dimenzió, melynek strukturálható társadalmi viszonyokat is illendő leírnia, magában az etnológiában/antropológiában is jelen van – de javarészt hiányzik az a szakmai konszenzus, miben is áll a diszciplína voltaképpeni tárgya, ha „még a kutatók között sincs teljes összhang” ennek definiálásában. Összhang van persze annyiban, hogy a tanulmányok szerzői nem a valóságtagasztalatról komponált elvont struktúráképet alkalmazják, hanem a vallások, hívő csoportok, szertartásos viselkedések, megfigyelhető spirituális folyamatok leképeződésére fordítják figyelmüket. A leírások rendszerezettsége, a modellezés igénye, a térbeli és történeti tagolás párhuzamos alkalmazása nem ontológiai vagy episztemológiai, hanem szakrális történésekre, ezek rendszerére fordít figyelmet. *Barna Gábor* a vallások, határok és kölcsönhatások körvonalazására vonatkozó bevezetőjével, valamint az emlékezés rítustartalmainak napjaink ünnepkultúrájához kapcsolódó vonásait vázoló tanulmányával olyan térbe kalauzol, ahol az idősíkok, mértékek és elkülönülési szertartások egyenesen fölveszik a politikai liturgiák időtagolási eljárásait, visszszakralizálnak ünnepnapokat és folyamatokat, normává avatnak megannyi formalitást a politikai rendszerváltás előtti és utáni időszak nemzeti diskurzusából (eltörölve persze más ilyeneket), hogy valamelyest le próbálják fedni az 1945 és 1990 közötti „szocialista kalendárium” évnapijait. A „rituális év” megújítása, mely egyszerre magánéleti és összemzeti, összesimul azzal a szekularizációs folyamattal is, melyben „a vallásosság fontosabb, mint a vallás”, így a jelenné változtatott múlt az ünnepi emlékezés saját terében és idejében lesz korszakot meghatározó hatású.

Frauhammer Krisztina elemzése ugyancsak a néprajztudomány napjainkban kurrenssé váló ágának lenyomataira, az írásosság révén megjelenő új fohászko-dási, hálanyilatkozati, kegyhelyi imacédula-válogatásra és írásbeliségre épít, midőn a szakrális kommunikáció és a profán íráshagyomány aspektusait tárja fel, beleértve az egyházak multiplikáló gyakorlatát is szolgáló weboldalelemzéseket. Magyar kegyhelyek vendégeknyveiben, számos összehasonlító adattal körítve, olyan vonzaskörzeteket, szakrális relációkat figyel meg, melyekben a populáris vallásgyakorlat és az írásos szertartásosság kultuszformáló térbelisé-gére következtethet, ami kiegészülhet a tradicionálisnak tartott intenciók hát-terbe szorulásával és a transzcendencia éledésével is. Ezek jelei-jegyei mellett feltűnnek a szakrális turizmus, a lelki-aszketikus okok, a testi-lelki egyensúly reményében kommunikációs partnert kereső személyesség formulái, egyénivé avatják a korábban kollektív ünnepet, perszonalizálják a kollektív magányt is (pl. online adatátvitel, egyházi weboldalak, elektronikus közvetítések alkalmazá-sa; a valós szakrális terek helyett a virtuális szakralitás térbeli kiterjedése vá-lik példázatossá).

Néprajzi térben, de a mobilitás és a modernizáció kontextusában fogantak *Iancu Laura* kutatási tapasztalatainak összegző sorai, melyekben a hagyományos paraszti kultúra vallási, vallásváltozási szempontjait a moldvai magyar falukö-zösségek mai állapotára vonatkoztatja. A pluralizálódó világkép, a vallási és vilá-gi életterek elkülönülése nyelvismereti, dezintegrációs és egyházszerkezeti változásokat hozott a rendszerváltás utáni Magyarfaluban; a vallásváltást a falu-siból a városi felé, a szekularisból és szakrálisból a világi felé való elmozdulás jellemzi immár. A „városi katolicizmus” és a kölcsönhatások révén a nemzetközi egyházi térbe kapcsolja be a vallástalanodás folyamatában szétszéledőket, elem-zi a generációs és leszakadási folyamatokat, identitáskonstrukciós programokat, a hagyomány szorgalmazását, és a modernitás eszközei révén új, kiterjesztett és rugalmasabb szakrális térben keresi a falusi kötődéseiktől megszabadulni pró-báló emberek megoldásait.

Hasonló ellenhatás bemutatására vállalkozik *Povedák Kinga* a „katolikus könnyűzene” szerepének térbeli rajzolatával, időbeliségének és hatásfolyamatá-nak részletezésével (az 1960-as évek elejétől), az ellenkultúrává váló egyházi „rockzene” funkcióját az államszocialista ideológia uralmával, s párhuzamosan a merev egyházi kultúrával szembeni mentális ellenállás szempontjából jellemez-ve. A „megélt vallásosság” szinkretikus jellegét a tömegkultúra ellenében gene-rálódó hiedelmek és a prekatolikus kori örökség, a transzcendens állapotot az egyén szuverenitási igényével jelző „népi vallásosság” közegében vizsgálja.

Az idő- és térátélés virtualizálódásba torkolló változatát hasonló transzfor-mációként és elemzési alapként tekinti *Bodosi-Kocsis Nóra* is, aki egy Krisna-tuda-tú hívő internetes naplójából következtet a kereszténység reprezentációjára. A virtuális identitás alakulásában szerepet játszanak a *Govinda világa* nevű felületre érkező társas véleményformálások, a lélekvándorlást a Biblia kontextusába emelő hozzászólások, melyekben a tér- és időbeli mozgás a „virtuális értelmező

közösség” kritikai, dicsőítő vagy toleranciára készítő hozzászólásaiból, új vallási és életmódközösségek híveinek véleményhordozó attitűdjéből alakul ki, és sajátosan jelez valamely „inkulturációs” hatást, helyi vallási és kulturális kontextusba helyezést, változó dimenziók és kölcsönhatások között.

A történeti gondolkodásban az emlékezeti térbe és kultuszrendbe ékelt történelmi hősök, valamint a kortárs tömegmédiá sztarformáló működés-módja révén keletkező „modern szentek” összehasonlító áttekintését vállalta *Povedák István*, aki tanulmányában történeti és egyben szakrális dimenziók mintegy kiterjesztett jelentésterét mutatja ki Puskás Öcsi kultuszának elemzésével, elkülönítve a „celeb”, a közösségi ideáltípus, a „történelmi hős” ismertségének megannyi dimenzióját, terminológiai és nyelvi tüneményeit, a követés és utánzás formaváltozását, az individuum sikerképességét, valamint a sztár szimbolikus „elszakadását”, „beavatását” és „hazatérését” felmutató fejlődéstípust.

Glässer Norbert és *Zima András* tanulmánya budapesti zsidó csoportok első világháborút megelőző és azt követő önképelemzésére vállalkozva olyan nemzeti térhasználat-változatokat mutat be, melyek a szimbolikus politika eszközeként a megváltozó földrajzi-politikai határok között új identifikációs stratégiát és csoportképző diskurzusokat igényeltek. A kötet talán leghosszabb tanulmánya izgalmas képanyaggal illusztrálja a szerepfelfogások, a státusz-narratívák és a helyzetinterpretáció-változások szakrális térben is leképeződő formáit, a nemzeteszme és a kirekesztő/bekebelező politikák sajtóban megjelenő legitimitásját, s nem utolsósorban intézményi stratégiáit is, melyek a „változatlanág a változásban” módján meghatározódnak az országhatárok beolvadása, a területvesztés állami sérelemként átélése, egy új térstruktúra kényszereinek tudomásulvétele, valamint mindennek a kultúrában vagy az oktatási, nevelési, közösségépítési térben való megjelenítése révén is.

A kötet tanulmányai (a második részben angol nyelven újraközölve) a hazai vallásföldrajzi kutatások, a történeti és szimbolikus terekben folyó szemlélődések árnyalt rajzolatával járulnak hozzá nemcsak a szakrális terek, hanem a társadalom életes tereinek újfajta dimenzióit belátni törekvő szaktudományos tapasztalathoz.

Akárcsak a másik, ugyancsak vallásokat, határokat, kölcsönhatásokat ismerető tanulmánykötet, amely szintúgy *Barna Gábor* gondozásában és előszavával jelent meg, egynyelvű angol kötetként (Barna 2012). Itt annak bizonyosságát láthatjuk, hogy az 1990-es évektől meginduló nemzetközi etnokartográfiai kutatás eljutott a feltárási, atlaszformálási határponthoz, ahol az európai etnológia jeles személyiségei, s köztük a térkutatás, a néprajzi táj kutatás és az etnospecifikus társadalomleírás képviselői önelszámolásra vállalkozhatnak. Az utóbbi néhány évben az eltérő társadalmi tudásterületekről érkező kutatók (etnológusok, földrajzosok, szociológusok, demográfusok, szociálpszichológusok, antropológusok) láthatóan mertek szerveződni, hogy megformálják egy új (etno)demográfia alapjait, amelyet jó közelítéssel „kvalitatívnak” nevezhetnénk. Ezen (etno)demográfia-

fia művelői nem valamiféle empirikus okokból önkényesen elszigetelt embercsoport folytonos belső változásaival foglalkoznak, hanem a komplex kulturális egésznek tekintett, multifunkcionális voltukban regisztrált csoportok közötti jelentőségteljes *diszkontinuitásokkal* is, amelyeket viszont épp az jellemez első pillantásra is, hogy szakadásokkal-torpanásokkal-eltérésekkel határolódnak el a környezetükben élő többitől, de ezen elválakozás egyúttal énformáló és identitáséptető is. Hovatovább olyan „szociodemográfia” alakul így, amely rangjában már vetekszik a szociálintropológiával, s evidens kiindulópontként megkerülhetetlen kihívást jelent az etnikai, vallási, interkulturális belátások számára.

A kötet vezető helyén *Borsos Balázs* magyar népi kultúrát digitalizált atlaszban földolgozó munkájának a nemzeti történeti és népismereti adatbázisok hiánypótlásául szánható dolgozata áll, mely valójában egy keretelemzés attól a szerzőtől, aki a statisztikai és demográfiai adatok mellett a táji gazdálkodás számainak (1900–1910 közötti időszakban) a kulturális tényanyaggal települési és regionális környezeti szinten kiegészített változatait tíz virtuális kötetben dolgozta fel, a 11. kötetben mindehhez szakirodalmi forrásanyagot kínálva a magyar népi kultúra regionális tagoltságáról. A 417 települést és 634 térképet is tartalmazó adatbázis mintegy 400 000 helyszínt ölel föl, főképp a néprajzi-antropológiai jelentőségét tekintve korszakos HRAF (Human Relations Area Files, George Peter Murdock által kifejlesztett) feltáró munkát mintaként véve a hazai néprajztudomány AHFC-jét, népikultúra-atlaszát igen impozáns módon a korábbi adatgyűjtési munkálatok újraértékelésével és felhasználásával alkotja meg. A különböző megközelítési és elemzési szintű feltáró, gyűjtő, leíró előzményeket (termelési, kereskedelmi, népességi, demográfiai, igazgatási, vallási, muzikológiai, nyelvhasználati stb. adatokat) olyan sokrétegű eszköztárban helyezi el, melyből a magyarság (egy részének ma már határon túli) települési, kulturális és regionális tagoltsági mutatói árnyaltan kiolvashatók. A megannyi térképmelléklettel ellátott kiadós tanulmány érzékelteti, hogy a társadalom térbelisége, térátélő és térbelakó aktivitásának virtuális képze mellett (mögött, és persze nem helyett) milyen roppant fontossággal bír a szimbolikus terek reprezentálására is alkalmas sokrétegű adatbázis, melynek tényanyaga immáron az időbeni meghosszabbítás feladatával lesz kényszerítő-készítő hatású, jelezve a határok fölötti és alatti kölcsönhatások komplex rendszerének föltárhatóságát, vizsgálhatóságát. Eközben megosztja az olvasóval a feldolgozás problémáit, a definíciós nehézségeket, az összehasonlíthatóság követelményének feltételeit. Hasonlóképpen, mint a zágrábi *Jelka Vince Pallua* is, aki jelzi: a néprajzi irányultságú kartográfia már témaválasztási és módszertani aspektusból is „rég” és „új” kultúráképre tagolódik a horvát etnológiában, jobbra már az alapján is, hogy holisztikus képet kíván-e adni vagy etnológiai kutatásokra alapozott partikuláris témaválasztással támasztja alá törekvéseit. Utóbbi kartográfiai hozama a történeti dimenzióval kiegészülve bizonyosan komplexebb képet tesz lehetővé az „atomizált” egységek társadalmi kultúráját érintve. Ehhez azonban a térbeli relációk időbeli kiegészítése is szükséges a kulturális puzzle felületén, nem utolsósorban a paraszti kultú-

ra 20. század első felére még talán érvényes, a második felében viszont dinamikusan változó aspektusait is figyelembe véve. A társadalmi struktúra megnevezése és mintázata így kiegészül a történeti etnológia érzékenységgel és a jelenkorkutatás aspektusaival, jóllehet például olyan néprajzi tájak, mint Észak-Albánia, Montenegró vagy Koszovó igen hiányos adatoltságúak makrokartográfiai téren is és végképp pontatlan mikrotematikai feltártságuk. Pedig a holisztikus leírásokhoz elengedhetetlen adatbázisok létét és határok fölötti kölcsönhatásaik esélyeit technika, módszertan és elmélet együttesen kell, hogy szolgálja.

A kiadás előtt álló Bohémia, Morvaország és Szilézia Néprajzi Atlasz a népi építészeti, népművészeti, folklorisztikai és házasadási, hitéleti, zárandoklati terek leírásában kivételes előrelépésként lesz értékelhető a cseh akadémiai néprajztudomány közelmúltbeli fejlődésében. Jiří Woitsch prágai néprajzkutató tanulmányából kitészik, hogy az ötkötetes tájegységi néprajzi atlasz egyik résztémakörének, a zsidóság települési és foglalkoztatási mutatóinak elemzési tapasztalatai a zágrábiakhoz hasonlatosak. Az 1937–1940 közötti német néprajzi atlaszkészítés előképei alapján a németek lakta térség vegyes lakosságának földtárságán, a szocialista korszak kérdőíves feltáró metodikájának (csehekre és szlovákokra tagoló) érdektörekvésein alapvetően a nyolcvanas–kilencvenes évek politikai változásai nyomán nyílt új térfelfogás tudott csak részben úrrá lenni. Írásában a módszertani alapvetés fontossága, az adattisztaság kérdése és a többdimenziós adatelemzés funkciója mellett kardoskodik, példaképpen a GIS (földrajzi információs rendszerek) alkalmazásának fontosságát a régió zsidó kisebbségének térbeli elhelyezkedését és kulturális, gazdasági, társadalomszerkezeti funkcióját részletezve, továbbá térbeliség és vallás viszonyát a 18. századtól a modern Bohémia etnikai térképéig fölvezelve.

Kultúráközpontú megközelítés jellemzi a Szlovák-alföldön települt gazdálkodók anyagi kultúráját és adaptációs stratégiáit is, melyek leírásával *Peter Slavkovský* szlovák néprajzkutató a többségi és kisebbségi kultúrák interakcióit illusztrálja, ezeken belül is az anyagi kultúrára és kulturális örökségre fordított kutatói figyelmet jellemző szakaszokat. A szlovák telepesek a természeti környezet és az agrártevékenység adott feltételei között próbálkoznak egyfajta „multietnikus és multikulturális” tájfelfogást elfogadtatni, a többrétegű identitások formálását a hagyományos kultúrára épülő térség profiljaként fenntartva, ugyanakkor ennek kutatását nyilvánvalóan megnehezítve. A szlovák tájnéprajzi kutatás az ezredfordulón megannyi regionális atlaszt készített, köztük a migrációt bemutató változatot is, ám a különböző etnikai közösségek anyagainak összegyűjtése, összehasonlító adatelemzése csak a legkülönbözőbb változásokat mutathatta ki, csupán a kulturális hanyatlás cáfolatára volt alkalmas, viszont még nem bizonyíthatta a tájegység komplex kultúrájának nyitottságával és az adaptációs folyamatokkal járó jelenségek együttes hatását. Pedig az adaptációs stratégiák éppen a határváltozások révén teszik lehetővé a megmaradást az anyagi javak és a kulturális környezet összhangjának, az életmód és a gazdasági életfeltételek átalakulásának, az anyagi kultúra és a kisebbségi önmegjelenítés közösségi változásának jelenkori folyamataiban.

Sajátos regionális gazdaságtörténeti metszetben, az utóbbi években végbemenő életmódváltások, reprivatizációs trendek és globalizációs kihívások tükrében vizsgálódik Szabó Árpád Töhötöm a magyar és az európai etnológiai „iskola” (skandináv és német eredetű) agrárkultúra-orientált nemzeti változásfolyamatait szem előtt tartva. Kiemeli a Kárpát-medence hagyományos gazdálkodására fókuszáló etnográfus-ethnológus szerzők (Gunda, Andrásfalvy, Egyed, Fejős, Borsos, Balogh, Gunst, illetve Godelier, Wolf, Verdery) nyomán megismert kapitalizmuskori fogyasztás- és fejlesztésstruktúrákat, melyek függésrendszerét technológiai, környezetfelfogási és más termelési kultúrák összehatásaiban látja kimutathatónak. Áttekintésében a gazdálkodási aktivitás mint a fogyasztási, ökotudatos és uniformizációs hatásoknak kitett tevékenység a hagyományos termelési technikák, az ember és természet viszonyának felszámolására ható kísérlet, a helyi termelés védelmében szükséges mozgósítás tárgya is lett a második agrárforradalmi átalakulás időszakában, persze nem függetlenül az éghajlati, nagytérségi, földrajzi határoktól, azokon sokszor átélve. A 19. századi radikális környezetváltozások (erdőirtások, vízrendszerek átalakítása, az érintetlen vegetáció csökkenő felülete, a vadászat és a gyűjtögetés szerepének csökkenése) részint a helyi küzdelmek eredményeitől, részint az átmeneti, agrárkultúrát átható technológiai transzferek hatásaitól nagymértékben függővé vált „környezetegész” átalakulásával jártak. A piaci és technikai kölcsönhatások az agrártérségek értékváltozását eredményezték, s erre a szász vidék, Székelyföld és Erdély megannyi példája konkrét elemzésekben is figyelmeztet; a hatások összegződése nemegyszer ellenhatásként fogalmazható meg a gazdasági, társadalmi környezet egészét tekintve. A romániai radikális beavatkozások, az iparszerű agrárkultúra erőltetése, az ember és környezetének harmóniáját megbontó technológiai sodrás sokszor a falusi struktúraváltozások előidézője is lett. A „kettős gazdaság” (avagy „második gazdaság”) a periferizált létformákhoz segítette az erdélyi falusi világot: városban dolgozni (ha lehet), vidéken termelni; boltból vásárolni inkább, semmint termeléssel bíbelődni – s inkább turizmusnak átengedni a „maradék” falut, semmint megmaradni telepes termelőnek... A napjaink regionális identitáslehetőségeit újrafogalmazó megélhetési stratégiákban pedig – habár számos térségben a közösségi tartás megmaradni látszik – a helyi elitek felelőssége, az átvett, kölcsönzött, követett minták hatása (házformák, anyagi javak felhalmozása, kényelmi szintek új normái, hivalkodások új divatjai stb.), összességében a piaci kényszerek eluralkodása is kimutatható nyomokat hagy, s ezek révén immár a hagyományos paraszti közösségek mikrokulturális átalakulása sem maradhat el.

A Hamvas Bélára építő kontraszttal, régi és új borvidékek eltéréseit, típusjegyeit összegezve végül is egyfajta „borregionális” leírást ad Mód László és Simon András tanulmánya, aprólékos tájrajzokkal illusztrálva a nyolc nagyobb hazai borrhégió összképét. A megkülönböztető jegyek, tájfajták és klasszifikációs karakterek piaci huzakodásai révén a termelési, tájjellegű, ízvilágban is karakteresen fölismerhető egykori bortájak száma (a 19. század

végén mintegy 37, 1924 táján már – Trianon okán – csupán 21, 1959 vagy 1983 táján már csak 14-16 db) a huszadik század végére a felére apadt. Ez a helyzet azonban éppen napjainkban, a borkultúra védett kulturális örökség védjeggyel ellátott tájegységekre való kiterjesztésével látszik stabilizálódni, mi több, mozgalomszerűen növekedésnek indulni. A történeti borvidékek a turizmussal karöltve, a termőhelyek borjogi és eredetvédelmi részesevé válásán keresztül, Kárpát-medencei összehasonlításban immár talán új törekvések, új utak és új borászati közösségek formálódási folyamatában juthatnak el oda, hogy felül- vagy átírják a hazai borkultúrát, kibővítsék a boratlaszokat és korszakos kihívások elé állítsák a hagyománytartó borkészítő közösségeket is.

Avatott érdeklődő számára nem meglepő a *Balogh Balázs, Fülemlé Agnes* szerzőpáros határok formálódását, átlépését, majd átrajzolódását és konvencióvá erősödését felfedező írása, melyben a vallásnéprajz és a helytörténeti emlékezet-változás kistáji térképét formálják meg Kalotaszeg párválasztási szokásmódosulásainak roppant aprólékos és interdiszciplináris körképében. A kötet talán leg-súlyosabb írásában azt a nem kartografizálható kölcsönhatásvilágot adják vissza, melynek leírása háttérben sok-sok év/évtized monografikus munkája húzódik meg: egy sor tanulmányukban rajzolták meg a kapcsolati kultúrák, műveltség, presztízs, vallás külső és települési közösségeken belüli határait. Hálózatelemzés ez, rokonsági hálóban, települési térben, kistáji miliőben és regionális metszetben ábrázolható módon, amelyet a kutatók, és másképpen a mintegy négy generációnyi múlta visszaemlékezni kész helyi emberek formálnak teljessé. A református egyházközösségi szokásrend, a mintegy 35-40 településre kiterjesztett regionális „communitas”-vizsgálat szociálintropológiai rajzolata és társadalomtörténeti változásvizsgálata a kapcsolatháló endogám és exogám jellegével erősítve mintegy térségi identitásegységet alkot, körvonalazva azt a gazdaságban és oktatásban is megjelenő térbeliséget, mely a kapcsolatháló hierarchiáit, alapvető elemeit és ezek érvényesülésének értéktartományait is segít fölfedezni. Nem véletlen, hogy a szerzők konklúziójukban módszertani és regionális összehasonlító kísérletek alapjaként, a specifikus kalotaszegi példa dacára is a házassági ciklusok, kapcsolatformák, népszokások, tárgyeügytesek, családnevek, csoportképző szimbólumok és értékek közösségformáló viszonyrendszerének meghatározó jegyeiből formált mintázataként ajánlják elemző eljárásmodjukat.

Harmonikusan illusztrálja a kötet zárótanulmánya, *Helena Ruotsala* turkui etnológus elemzése a mindennapi élet „transznacionális” mivoltának, kulturális örökségben és térségi identitásban mutatkozó jegyeinek komparatív eseteit egy sajátos, az 1809-es finn háború után kettéosztott terület, a Finnország és Svédország közötti határövezet egynyelvű, egyvallású és egykultúrájú lakóival. Ahogy Kalotaszegen a katolikus és református közösségek, úgy a mai Tornio folyó völgyében mint multietnikus határon lakók sem reprezentálhatók kulturális vagy nyelvi zónaként, sőt éppenséggel kultúrájuk hibridizációja és transznacionális térségük mindennapi élete tehető vizsgálat tárgyává. A térség a svéd, illetve a cári orosz államiság nyomán kialakult politikai-ideológiai szeparáció miatt

egészen a szovjet rendszerváltásig a geográfiai fogság jegyeivel küszködik, ezt követően viszont határtérségi ütköző- és találkazona szerepében talál magára, végül mintegy autonóm vidékként konstruál önálló identitást, nyelvi és politikai, népzenei és vegyes házassági szférát, mely beleszól a közös tértörténet kontinuitásának alakulásába, a köztes nyelvi és kulturális migrációk ingamozgásába, tér- és időbeli tempóiba is.

E két kötet egyképpen mutatja tehát, mi módon hatják át egymást határkörülségek, népek, kultúrák, nyelvek és szokásrendek. S bár eltérő projektek, nemzeti vagy összehasonlító kutatási programok, olykor egész kutatói életművek vagy intenzív tereptanulmányok állnak a háttérben, a szegedi néprajzi műhely társadalmi terekbe rajzolt etnogeográfiájának és időbe vetített etnokartográfiájának egyaránt a régiók, religiók, határok és kölcsönhatások a meghatározó tematikái.

Irodalom

- Barna G. (szerk.) (2011): *Vallások, határok, kölcsönhatások. / Religions, borders, interferences.* Akadémiai Kiadó, Budapest (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár; 27.)
- Barna, G. (ed.) (2012): *Ethnographic Atlases. / Regions, borders, interferences.* Akadémiai Kiadó, Budapest (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár; 30.)